

A Arte Prerrománica: Contexto, Estilos e Manifestacións

Contexto Histórico Xeral

O Arte Prerrománico abarca un extenso período que vai dende a caída do Imperio Romano de Occidente (476) ata a consolidación do Románico (a finais do século XI en España). Non é un estilo único, senón un **mosaico de estilos rexionais** que reflicten a fragmentación política e cultural da Alta Idade Media.

O período está marcado por:

1. **Fragmentación Política:** A formación dos reinos xermánicos (visigodos, ostrogodos, francos) sobre as estruturas administrativas romanas.
2. **Transición Relixiosa:** O cristianismo consolídase como a forza unificadora, adaptando e transformando as formas clásicas ás novas necesidades litúrxicas e dogmáticas.
3. **Fusión Cultural:** Mestura da **herdanza clásica** (no uso de materiais e técnicas), coas **tradições xermánicas** (na ourivería e no gusto pola abstracción) e as **influencias orientais** (bizantinas e, posteriormente, islámicas).

En Europa occidental, os estilos principais son o visigodo, o carolinxio, o otoniano e, en Hispania, o asturiano e o mozárabe.

1. Arte Visigodo: A arte do reino de Toledo.

O **Arte Visigodo** desenvolveuse na Península Ibérica entre os séculos V e VIII, coincidindo co período do **Reino Visigodo de Toledo** (507–711). Este estilo é crucial por ser a primeira arte medieval hispánica propiamente dita, fusionando a decadente tradición tardorromana coas novas formas xermánicas e as influencias orientais (bizantinas) canalizadas a través do cristianismo.

Contexto Histórico

A produción artística visigoda adquire a súa madurez tras a conversión do rei **Recaredo ao catolicismo** no 589 (III Concilio de Toledo). Esta unificación relixiosa (substituíndo o arianismo) converte o cristianismo na relixión oficial do reino e dálle á Igrexa un papel político central.

A arte, especialmente a arquitectura monumental e a ourivesaría litúrxica, empregábase como ferramenta de **lexitimación do poder real** e de cohesión social fronte á poboación hispanorromana.

1.1 Arquitectura Visigoda: Caracteres e innovacións.

A arquitectura relixiosa visigoda é o seu maior legado, destacando pola súa solidez construtiva e a súa **tendencia ao abovedamento**.

Características Xerais e Técnicas

- **Materiais:** Emprego de **sillarexo** (pedra irregular) e **mampostería** nos muros, pero reservando o **perpiaño** (sillares ben tallados a soga e tizón) para os puntos de maior carga (cantóns, contrafortes).
- **Cubertas e Solidez:** Hai unha clara preferencia por cubrir as naves e os cruceiros con **bóvedas de canón** (en lugar da madeira), o que lles confire aos edificios unha gran solidez, sendo precursores nisto respecto a outros estilos prerrománicos europeos.
- **Planta:** Predominio da **planta basilical** (tres naves), pero cunha marcada preferencia pola **planta centralizada** (cruz grega inscrita nun rectángulo) en edificios conmemorativos (*martyria*).
- **Ábsida Cadrada:** Os **ábsidas** (a cabeceira onde se sitúa o altar) son xeralmente de **planta rectangular ou cadrada**, rompendo coa tradición paleocristiá da ábsida semicircular romana.
- **O Arco de Ferradura Visigodo:** É o elemento máis singular. Diferénciase do arco de ferradura califal (mozárabe) porque o **intradós non supera a liña de imposta** (é dicir, a súa curvatura non se pecha tanto). Adoita levar unha doela central resaltada a modo de clave.
- **Elementos de Soporte:** Uso de columnas reaproveitadas (*spolia*), capiteis corintios simplificados e, fundamentalmente, o **cimacio**.

O Cimacio (Pulvino)

Esta peza é distintiva na arte hispánica altomedieval. De orixe paleocristiá oriental e bizantina, o **cimacio** (ou *pulvino*) é un bloque troncopiramidal que se sitúa entre o capitel e o arranque do arco. A súa función é **eleva o punto de arranque do arco** e axudar a repartir as cargas, pero tamén serve como espazo de decoración escultórica.

Notables

Edificio	Localización	Século	Característica Principal
San Juan de Baños	Palencia	VII (661)	Fundada por Recesvinto. Única polo seu uso de arcos de ferradura moi pechados e o seu carácter de igrexa de corte.
San Pedro de la Nave	Zamora	Finais do VII	Planta de cruz grega, abovedamento xeralizado. Destaca polo seu <i>cimacio</i> e a riqueza dos seus relevos interiores.
Santa Comba de Bande (PAU)	Ourense	VII	Planta de cruz grega inscrita cunha única nave e unha capela rectangular no testero. Cúpula sobre o cruceiro. Exemplo paradigmático en Galicia do gusto pola centralización e o abovedamento total.
Quintanilla de las Viñas	Burgos	Finais do VII	Conserva parte da ábsida e a portada, sendo fundamental para o estudo da escultura aplicada visigoda .

1.2 Escultura Visigoda

A escultura visigoda ten un carácter estritamente **arquitectónico e decorativo**.

- **Estilo Xermánico:** Abandona o naturalismo romano en favor dun estilo **xeométrico, bidimensional e simbólico**. Hai un claro *horror vacui* e un gusto pola simetría.
- **Temática:** Os relevos están restrinxidos a **frisos, capiteis, cimacios e placas de peche**. Os motivos son:
 - **Vexetais:** Parra e acanto moi estilizados.
 - **Zoomorfos:** Aves, cuadrúpedes, con significado simbólico e eucarístico (pombas, pavos reais).
 - **Narrativa:** Moi escasa. Exemplos como **Daniel no foso dos leóns** (San Pedro de la Nave) mostran unha composición simétrica e rixida.

1.3 Ourivería Visigoda (Arte Suntuaria)

É a manifestación onde a **arte xermánica** se expresa con maior pureza, combinando o luxo coa técnica bárbara do *cloisonné*.

- **Función:** Litúrxica e cortesá.
- **Técnica do Cloisonné:** Consiste en soldar delgadas láminas de ouro formando pequenas **celas** (ou tabiques) que se enchen con pedras preciosas (záfiro, granate), perlas ou pastas de vidro coloreadas.
- **Obras Clave:**
 - **Tesouro de Guarrazar** (Toledo, s. VII): O achado máis importante. Consiste en coroas votivas de ouro e pedras preciosas que os reis ofrecían aos santuarios. A **Coroa de Recesvinto** é a máis famosa, coa cruz e as letras colgantes.
 - **Tesouro de Torredonjimeno** (Xaén): Conxunto de xoias litúrxicas e placas que reforzan o dominio do ouro e as pedras incrustadas.

A arte visigoda, polo tanto, establece as primeiras tipoloxías e un novo estilo que será clave para o desenvolvemento posterior da arte altomedieval na Península, especialmente no uso do arco de ferradura e no abovedamento.

2. Arte Carolinxia: O renacemento do Ideal Imperial.

2.1 Contexto Histórico

O Arte Carolinxio sitúase nos séculos VIII e IX, coincidindo co apoxeo do Imperio de **Carlomagno** (coroadado emperador no 800). O seu desenvolvemento non só é artístico, senón tamén cultural e político.

- **Restauración Imperial:** Carlomagno buscou conscientemente restaurar a grandeza e a estabilidade do antigo Imperio Romano (o *Imperium Romanum*), presentándose como o sucesor lexítimo dos césares e o defensor da Cristiandade.
- **Renacemento Cultural:** O período é coñecido como o "**Renacemento Carolinxio**". Caracterízase por un esforzo consciente por recuperar e uniformar a cultura, a liturxia e a arte a través da imitación de modelos da Antigüidade (Roma) e Bizancio (Constantinopla, sede do Imperio de Oriente).
- **Influencias:** A arte carolinxia fusiona a tradición romana tardía, a técnica paleocristiá e os luxos bizantinos, dando lugar a un estilo máis monumental e complexo que as artes merovinxias e visigodas anteriores.

2.2 Arquitectura Carolinxia

A arquitectura carolinxia tiña unha dobre función: monumentalizar o poder imperial e organizar a vida e a liturxia cristiás.

Características Xerais

- **Tipoloxía:** Recuperación da **basílica romana** de tres naves e cuberta de madeira (a diferenza do Visigodo), pero con grandes complicacións e engadidos na cabeceira e na fachada. Tamulo usan a **planta centralizada** para capelas palatinas e *martyria*.
- **Materiais:** Uso de **pedra tallada** e **ladrillo**, buscando a solidez construtiva romana.
- **Arcos:** Predominio do **arco de medio punto**.
- **Organización Monástica:** A arquitectura monástica experimenta unha gran funcionalidade e organización planificada (exemplificada no Plano de Saint Gall).

O Westwerk (Corpo Occidental)

A gran innovación carolinxia na arquitectura relixiosa é a introdución do **Westwerk** (ou corpo occidental monumental).

- **Descrición:** É unha **fachada de gran altura**, flanqueada por torres, que se antepón á basílica. Contén un vestíbulo no piso inferior e, no piso superior, unha **capela ou tribuna aberta á nave principal**.
- **Función:** Este espazo superior era de **uso exclusivo do emperador** e o seu séquito. Simbolizaba o papel do monarca como **representante de Cristo na Terra** e como autoridade suprema que presidía os actos litúrxicos.

Obras Fundamentais

Edificio	Localización	Século	Característica Principal
Capela Palatina de Aquisgrán	Aquisgrán (Alemaña)	804	Planta centralizada octogonal. Inspirada directamente en San Vital de Rávena , reforzando o vínculo coa Roma

imperial de Oriente. Foi o centro cerimonial do Imperio.

Plano Ideal do Mosteiro de Saint Gall	Suíza	IX	Non é un edificio real. É un debuxo que establece o modelo ideal e funcional do mosteiro medieval, coas súas partes perfectamente diferenciadas (igrexas, claustro, refeitório, enfermaría, etc.).
Mosteiro de Lorsch	Alemaña	Finais do VIII	Conserva a porta de entrada (a Torhalle), con arquerías cegas e frontón triangular, que reflicte o gusto polo ornamento e a tripartición clásica.

2.3 Artes Figurativas

A produción figurativa carolinxia é un intento de recuperar a calidade do mundo clásico, especialmente nas súas artes menores.

Miniaturas

- **Manifestación Principal:** A iluminación de manuscritos (Evanxeos e Biblias) é a arte máis representativa e onde se aprecia mellor o "renacemento".
- **Estilo Clasicista:** As diferentes *escolas* (como a **Escola de Reims** ou a de **Tours**) tentan recuperar:
 - **Volume e modelado:** Abandónase o debuxo plano visigodo.
 - **Perspectiva:** Inténtase recrear a profundidade espacial (aínda que torpemente).
 - **Naturalismo:** Os rostros e as vestimentas gañan expresividade e movemento.

Escultura e Ourivesaría

- **Escultura:** Moi limitada e subordinada á arquitectura ou ás artes suntuarias.
 - **Tallas de Marfil:** Produción de alta calidade para cubertas de códices e dípticos, a miúdo con escenas en relevo de gran detallismo.
 - **Estatuaria:** Apenas se conserva statuaria exenta. Un exemplo coñecido é a **Estatueta Ecuestre de Carlomagno** (hoxe conservada en París), que imita o modelo romano da estatua de Marco Aurelio.

O Arte Carolinxio marcou un antes e un despois en Europa Occidental ao establecer un canon de *Renacemento* que influiría posteriormente no estilo Otoniano (Alemaña) e que supuxo a base para a recuperación técnica e estética que culminaría no Románico.

3. Arte Asturiano: A rexeneración no Reino de Asturias.

3.1 Contexto Histórico

O Arte Asturiano desenvólvese no **Reino de Asturias** (séculos VIII-X), o primeiro núcleo cristián estable na Península Ibérica tras a invasión islámica do 711.

- **Identidade Fronte ao Islam:** A arte converteuse nunha ferramenta de **lexitimación da monarquía** e de **afirmación da identidade cristiá** fronte ao poderoso Califato de Córdoba. Os reis asturianos (especialmente Afonso II e Ramiro I) buscaron conscientemente crear unha arte propia, sofisticada e monumental, para demostrar a continuidade coa tradición visigoda e romana.
- **Fases Estilísticas:**
 - **Período Prerramirens (Afonso II, finais do VIII - 842):** Inicialmente vinculado ao Visigodo e Paleocristián. Exemplo: **San Julián de los Prados** (Oviedo), que destaca pola súa rica pintura mural.
 - **Período Ramirens (Ramiro I, 842-850):** Máxima orixinalidade e esplendor. Caracterízase por unha gran mestría técnica e a creación de complexos edificios palatinos e relixiosos.

3.2 Arquitectura Asturiana Prerrománica

O gran mérito da arquitectura asturiana é o seu dominio do **abovedamento de pedra**, creando estruturas sólidas e resistentes.

Características Técnicas Distintivas

- **Abovedamento Xeneralizado:** É a característica esencial. As naves cúbrese con **bóveda de canón** (reforzada con arcos faxóns) en lugar de cubertas de madeira. Isto require unha solidez estrutural superior.
- **Elementos de Soporte:** Uso de **muros de mampostería e sillarexo** reforzados con **contrafortes** exteriores para contrarrestar os empuxes laterais das bóvedas.
- **Arcos:** Emprego do **arco de medio punto peraltado** (elevado por riba da liña de imposta) e do **arco de ferradura** (de uso limitado e sen alfiz islámico).
- **Capiteis Cilíndricos:** Uso frecuente de **capiteis de forma cilíndrica**, con decoración de **sogueado** (corda) de tradición visigoda e, ás veces, de medallóns de influencia clásica.
- **Estrutura Tripartita:** É frecuente a presenza de tres espazos en vertical ou horizontal: o **vestíbulo/nártex** (ás veces cunha **tribuna** superior) e as **cámaras laterais** (criptas, tesouros, ou estancias anexas ao altar).

Obras Principais (Fase Ramirense)

Santa María del Naranco (PAU)

- **Localización:** Monte Naranco, Oviedo.
- **Cronoloxía:** c. 848.
- **Función Orixinal:** Foi construído como **aula palatina** (salón do trono ou pavillón de recreo) dentro do complexo residencial do rei Ramiro I. Só posteriormente, no século XII, foi convertido en igrexa.
- **Análise Estrutural:**
 1. **Planta:** De dous corpos superpostos: o piso inferior (cámara acristalada ou **cripta**) e o piso superior (o gran salón, a **Aula Rexia**).
 2. **Soporte:** Os muros exteriores están reforzados por potentes **contrafortes** que garanten a estabilidade.
 3. **Cuberta:** O salón principal está cuberto por unha **bóveda de canón** de ladrillo, reforzada por seis **arcos faxóns** que descargan o peso nos contrafortes exteriores.
 4. **Tribunas:** Nos lados curtos, ten dous **miradoiros** (tribunas) con triplas arquerías abertas ao exterior.
 5. **Decoración Escultórica:** Destacan os relevos nos capiteis, os grandes **medallóns circulares** (de clara reminiscencia romana) e os relevos nas **xambas** (laterais das portas) que imitan procesións e figuras humanas.

San Miguel de Lillo (c. 848)

- **Localización:** Monte Naranco, Oviedo.
- **Tipoloxía:** Basílica de tres naves. Inicialmente de maior tamaño, hoxe só se conserva un terzo da súa estrutura orixinal.
- **Importancia:** Destacan os seus **relieve escultóricos** nas xambas da porta de acceso (hoxe conservadas no Museo Arqueolóxico de Asturias), que mostran escenas circenses e relevos de figuras humanas que reflicten influencias bizantinas.

Santa Cristina de Lena (s. IX)

- **Localización:** Pola de Lena, Asturias.
- **Tipoloxía:** Igrexa de planta singular, cunha única nave e ábsida rectangular.
- **Elemento Clave:** Posúe un **iconostase** (ou cancel) de tres arcos sostidos por columnas, que separa o espazo do presbiterio (o altar) do espazo dos fieis. Este elemento é de clara orixe oriental (bizantina).

3.3 Artes figurativas e suntuarias

A produción artística asturiana, aínda que limitada, é rica en detalles e influencias.

- **Pintura Mural:** Sobresaen os **frescos de San Julián de los Prados** (Santullano, Oviedo), de estilo figurativo e con fondos arquitectónicos, que mostran unha importante influencia romana.
- **Escultura:** Estritamente arquitectónica, presente en **capiteis, impostas e medallóns**. Caracterizada pola estilización e a adaptación de motivos clásicos e visigodos (o sogueado).
- **Ourivería:** Pezas litúrxicas de gran luxo que reflicten a consolidación da monarquía:
 - **Cruz da Vitoria** (908): Feita en madeira recuberta de ouro e esmaltes. É o símbolo de Asturias.
 - **Arca Santa** (Cámara Santa de Oviedo): Receptáculo de madeira recuberto de relevos metálicos.

O Arte Asturiano supuxo, polo tanto, a superación das formas visigodas e paleocristiás, establecendo un estilo altamente técnico e orixinal que preparou as bases para a arte de repoboación e, posteriormente, o Románico do Norte Peninsular.

4. Arte Mozárabe

4.1 Contexto Histórico

O termo **Mozárabe** non se refire a un reino ou dinastía, senón a un grupo social: os **cristiáns que vivían baixo dominio islámico** (*musta'rab*), principalmente no Califato de Córdoba.

- **Fenómeno Cultural:** O arte mozárabe desenvólvese entre os séculos IX e XI. Non é unha arte do sur, senón unha **arte de repoboación** no norte. Cando as presións sobre os cristiáns en Al-Andalus aumentaron, moitos migraron cara aos reinos do norte (León, Castela), levando consigo a súa cultura, liturxia e, o máis importante, as **formas artísticas** aprendidas en Córdoba.
- **Sincretismo:** É a arte máis **híbrida** do Prerrománico, fusionando a tradición visigoda (abovedamento, planta) coas formas técnicas e decorativas do **Califato de Córdoba** (arco de ferradura califal, alfiz, decoración vexetal).

4.2 Arquitectura Mozárabe: A pegada Andalusí

A arquitectura mozárabe constrúese no norte (fundamentalmente no Reino de León), pero coa estética do sur.

Características Xerais

- **Materiais:** Uso de materiais modestos e económicos (mampostería e **sillarexo irregular**), xa que eran igrexas monásticas ou rurais de pequenas dimensións.

- **Tamaño:** Son igrexas de **pequeno tamaño**, adaptadas ás comunidades monásticas que as fundaban.
- **Abovedamento:** Mantense a tradición do **abovedamento de pedra** (bóveda de canón) e adoitan usar **cúpulas sobre trompas** (influencia visigoda e oriental) nos cruceiros.
- **Elemento Clave: O Arco de Ferradura Califal:**
 - **Peralte:** O arco é moito máis **pechado** que o visigodo, xa que **supera a liña de imposta** (a ferradura comeza máis abaixo que a liña horizontal).
 - **Alfiz:** Vai sempre **enmarcado nun alfiz** (o cadro rectangular que o contén), un elemento decorativo de orixe islámica.
 - **Alternancia de cores:** Nas doelas (pezas do arco) ás veces usan **cores alternas** (bicromía), imitando a Mezquita de Córdoba.

Tipoloxía e Edificacións Fundamentais

- **Igrexas Monásticas:** Predominio de igrexas de **planta basilical** (tres naves) ou de **planta centralizada** (cruz grega).
- **Ausencia de Tribuna:** A diferenza do Asturiano, non presentan a complexa estrutura de tribunas e cámaras superiores.

Edificio	Localización	Século	Característica Principal
San Miguel de la Escalada	León	X (913)	Basílica de tres naves. Destaca o seu gran pórtico exterior con arquería de ferradura sobre columnas con capiteis corintios.
San Miguel de Celanova (PAU)	Ourense	X	Exemplo paradigmático en Galicia. Pequena capela oratorio (apenas 4 m de lado) anexa ao mosteiro. O seu acceso e ábsida teñen o distintivo arco de ferradura califal con alfiz , construído con perpiaño de granito.
San Cebrián de Mazote	Valladolid	X	Planta basilical con tres naves separadas por columnas de influencia clásica, con ábsidas de ferradura.
San Baudelio de Berlanga	Soria	XI	Singular polo seu pilar central que simula unha palmeira e a súa tribuna superior . Foi famosa polos seus frescos de escenas de caza e relixiosas, hoxe expoliadas.

4.3 Miniaturas Mozárabes (Os Beatos)

As artes figurativas mozárabes destacan pola súa pintura, especialmente na ilustración de códices.

As Miniaturas: O Esplendor do Deseño

A principal manifestación son os **Beatos**, copias e ilustracións dos *Comentarios ao Apocalipse de San Xoán* escritos por Beato de Liébana no século VIII.

- **Función:** Os Beatos servían como **guías escatolóxicas e proféticas**, moi importantes nunha época de inestabilidade e medo á fin do mundo.
- **Estilo Antinaturalista:** A estética é oposta ao clasicismo. O estilo é **expresivo, simbólico e dramático**:
 - **Cor Plana:** Uso de **cores vivas e puras** (amarelo, vermello intenso, verde) sen transicións de volume nin sombreado.
 - **Deseño Lineal:** As figuras e os obxectos están delimitados por un forte **contorno negro**.
 - **Horror Vacui:** Predomina o recheo de todo o espazo, sen fondo atmosférico.

Outras Manifestacións

- **Pintura Mural:** Conservada en lugares como **San Baudelio de Berlanga** (aínda que a maior parte foi arrincada e vendida).
- **Escultura:** Moi escasa e limitada a elementos decorativos (frisos e capiteis).

4.4. Conclusión: Legado do Mozárabe

O Arte Mozárabe é fundamental porque representa a **síntese cultural** máis avanzada do Prerrománico, demostrando a interconexión entre as dúas culturas que coexistían na Península Ibérica.

- A través dos mozárabes, a arte cristiá do norte absorbeu técnicas de abovedamento máis lixeiras, solucións estéticas e, sobre todo, un elemento iconográfico (o **arco de ferradura califal con alfiz**) que perduraría na estética hispánica.

Conclusión: Valoración Crítica e Legado

A Arte Prerrománica é o crisol cultural no que se forxa a identidade da Europa medieval. A súa importancia radica en:

1. **Fundación Tipolóxica:** O establecemento da **basílica abovedada** e a definición do modelo de mosteiro, esenciais para o Románico.
2. **Transmisión:** A arte carolinxia e, sobre todo, a mozárabe, mantiveron vivos elementos construtivos e decorativos que serían fundamentais máis adiante.
3. **Identidade Rexional:** Estilos como o visigodo e o asturiano marcan a **identidade cristiá** fronte ao islam e permiten a supervivencia e evolución da técnica construtiva romana nunha época de escuridade cultural.

Todos estes estilos, coa súa mestura de influencias (romana, xermana, bizantina, islámica), preparan o terreo para o primeiro estilo internacional e maduro da Idade Media: o Románico.